

مصادر غیبت در فهرست نجاشی

پدید آورنده: محمد کاظم رحمان ستایش

منابع و مصادر بحث غیبت و مسائل مربوط به آن، از دیرزمانی پیش از میلاد امام عصر (ع) تهیه و تدوین شده است. پیامبر (ص) و ائمه اطهار: در ضمن احادیث و اخبار خویش، به امامت دوازدهمین امام، غیبت ایشان، قیام ایشان، ملاحم (۱) و فتنه های پیش از ظهور و نیز علایم ظهور ارشاد فرموده اند.

راویان احادیث در کتابهای خویش این اخبار و روایات را جمع آوری نمودند و بدین ترتیب اسناد مربوط به آن امام عظیم الشان را به دوره های پس از خود انتقال دادند.

متأسفانه بسیاری از این مصادر اصلی و قدیمی به دست ما نرسیده است و تنها بعضی از مضامین روایات و اسناد در کتابهای دوره های بعد نقل شده، اما فهرستهای تالیفات شیعه، نام این مصادر و نویسندگان آنها را ثبت و ضبط کرده است.

از مهمترین فهرستهای به جا مانده از آن دوران، کتاب «فهرست اسماء مصنفی الشیعه» است که به «رجال نجاشی» شهرت یافته است. «ابوالعباس احمد بن علی بن احمد بن عباس نجاشی» (۴۵۰-۳۷۲ ق) از شاگردان شیخ مفید و سید مرتضی و همدرس شیخ طوسی بوده است. او نام مؤلفان شیعه تا آن عصر را در مجموعه ای که اینک به نام «رجال نجاشی» شناخته می شود، جمع آوری نمود.

از آنجا که بسیاری از کتابهای نامبرده در این مجموعه، در حال حاضر موجود نیست، لکن شناخت آنها در بررسی مصادر کتابهای دوره های بعد لازم است، لذا ما مصادر موضوع مورد نظر را از این کتاب استخراج نمودیم که به نظر خوانندگان گرامی می رسانیم.

تذکر دو نکته در اینجا لازم است. اول اینکه، کتابهای موضوع مورد نظر که توسط شیخ صدوق، شیخ مفید، سیدمرتضی، شیخ طوسی و شیخ نعمانی نگاشته شده است از آن جهت که اکثراً به دست ما رسیده است، به صورت جداگانه معرفی خواهند شد.

دوم اینکه، مصداری که در شماره پیشین معرفی شد از این مجموعه استثنا شده است.

مصادر معرفی شده در رجال نجاشی و نویسندگان آنها

۱. ابراهیم بن الحکم بن ظهیر الفزاری

وی کتابی به عنوان «کتاب الملاحم» نگاشته است. (۲)

۲. اسماعیل بن مهران بن ابی نصر سکونی

وی که شخصی معتمد است، از اصحاب امام رضا(ع) شناخته شده است. او کتابی به عنوان «الملاحم» دارد. (۳)

۳. حسن بن علی بن فضال

وی فطحی (۴) مذهب بوده است و در آخر عمر خویش به مذهب حق روی کرده است. وی را در امر حدیث موثق دانسته اند. «کتاب ملاحم» نیز از جمله تالیفاتش ذکر شده است. وی به سال ۲۲۴ ق وفات یافته است. (۵)

۴. حسن بن محمد صفار

از استادان حدیث و دانشمند موثق شیعه دوازده امامی بوده است. وی کتابی در «دلایل خروج القائم(ع)» و کتابی دیگر به عنوان «الملاحم» دارد. (۶)

۵. حسن بن علی، الاطروش

وی از نوادگان امام سجاد(ع) بوده است. «کتاب انساب الاثمه و موالید هم الی صاحب الامر:» از اوست. (۷)

۶. حسن بن سعید بن حماد اهوازی

وی کتابی در «ملاحم» نگاشته و در قرن سوم هجری می زیسته است. (۸)

۷. حسن بن محمد بن یحیی، معروف به ابی اخی طاهر

وی از نوادگان امام سجاد(ع) بوده و در سال ۳۵۸ ق وفات یافته است. «کتاب الغیبه» و «ذکر القائم(ع)» را از کتابهای وی نام برده اند. (۹)

۸. حسن بن حمزه بن علی طبری، مشهور به مرعش

از بزرگان و فقیهان شیعه به شمار می رفته است. کتابی در موضوع غیبت امام عصر(ع) به وی نسبت داده اند. او در سال ۳۵۸ ق وفات یافته است. (۱۰)

۹. احمد بن محمد بن عمران، مشهور به ابن جندی

وی استاد نجاشی بوده است و «کتاب الغیبه» را به وی اسناد داده است. (۱۱)

۱۰. احمد بن محمد بن عبیدالله

نجاشی درباره وی می گوید: «من این شیخ را دیدم، او دوست من و پدرم بود، و بسیار از وی روایت شنیدم... او به سال ۴۰۱ ق وفات یافت.» (۱۲) سپس دو کتاب را به وی نسبت می دهد، یکی «کتاب منازل من القرآن فی صاحب الزمان» که موضوع آن آیاتی است که در مورد امام عصر(ع) نازل شده است، دیگری «کتاب اخبار وکلاء الائمه الاربعه» که ظاهراً در تاریخ نمایندگان چهار امام معصوم شیعه؛ حضرت جواد الائمه، حضرت امام علی النقی، حضرت امام حسن عسکری و حضرت صاحب الامر: است. (۱۳)

۱۱. احمد بن محمد بن احمد جرجانی

وی در مصر سکونت داشته و به زهد و امانتداری ستوده شده است. کتابی بزرگ در موضوع راویان روایت «مهدی از فرزندان امام حسین(ع)» است، تالیف نموده است. نجاشی اضافه می کند که در این کتاب اخبار قائم(ع) آمده است. (۱۴)

۱۲. احمد بن علی بن عباس بن نوح

او ساکن بصره و فقیهی بصیر و موثق در روایت بوده است. نجاشی شاگرد وی بود او کتاب «اخبار الوكلاء الاربعه» را در تاریخ چهار وکیل امام عصر (ع) در طول غیبت صغری، به وی نسبت می دهد. (۱۵)

۱۳. احمد بن ابی زاهر

او که در قم صاحب وجاهت بوده است، کتابی در وظیفه مردم در زمان عدم حضور امام تالیف کرده و آن را «کتاب مايفعل الناس حين يفقدون الامام» نامیده است. (۱۶)

۱۴. احمد بن علی، ابوالعباس رازی

نجاشی «کتاب الشفاء و الجلاء فی الغیبه» را از او دانسته است. (۱۷)

۱۵. جعفر بن محمد بن مالک

وی کتابی در «الفتن و الملاحم» تالیف کرده است و همچنین «کتاب اخبار الائمة و موالیدهم» از اوست. (۱۸)

۱۶. حنظله بن زکریا، ابوالحسن قزوینی

وی نیز «کتاب الغیبه» تالیف نموده است. (۱۹)

۱۷. سلامه بن محمد، ابوالحسن الارزنی

به عنوان استاد جلیل و موثق شیعه از او نام برده شده است، «کتاب الغیبه و کشف الحیره» راء تالیف کرد. او به سال ۳۳۹ ق وفات یافته است. (۲۰)

۱۸. عبدالله بن جبلة

خاندان جبلة در کوفه شهرت داشته اند و عبدالله فقیهی مشهور و موثق از این خاندان است. «کتاب الصفة فی الغیبة علی مذهب الواقفه» را وی بنابر مسلک واقفیان (۲۱) نگاشته است. او به سال ۲۱۹ ق وفات یافته است. (۲۲)

۱۹. عبدالله بن جعفر حمیری

استاد راویان قم و صاحب جلالت در بین ایشان بود. «کتاب الغیبة و الحیرة» و «کتاب قرب الاسناد الی صاحب الامر» و «مسائل ابی محمد و توقیعات» از تالیفات اوست. وی در اوایل قرن چهارم هجری وفات نمود. (۲۳)

۲۰. عبدالعزیز بن یحیی

وی را استاد بصریان و تاریخدان آنان دانسته اند. او از اصحاب ابی جعفر، امام جواد(ع) بوده است. «کتاب ذکر کلام [امیرالمؤمنین(ع)] فی الملاحم» از آثار اوست. همچنین کتاب «قوله فی قتال اهل القبلة و انکار الرجعة و الامر بالمعروف» و «کتاب اخبار المهدي(ع)» به وی منسوب است. (۲۴)

۲۱. عبدالوهاب مادرایی

کتابی در غیبت امام عصر ۷ تالیف نموده است. (۲۵)

۲۲. علی بن ابی صالح

نجاشی از بعضی فهرستها نقل می کند که «کتاب الملاحم» تالیف اوست. (۲۶)

۲۳. علی بن محمد بن علی، ابوالحسن سواق

وی واقفی مذهب بود و لکن موثق و صحیح در روایت بوده است. «کتاب الغیبة» از جمله تالیفات وی است. (۲۷)

۲۴. علی بن سلیمان زراری

وی از مرتب‌ترین با حضرت صاحب الامر (ع) بوده و توقیعاتی را از سوی آن حضرت دریافت داشته است. (۲۸)

۲۵. علی بن محمد بن ابراهیم کلینی، معروف به علان

وی به قصد حج به طرف مکه می رفت که به قتل رسید. «کتاب اخبار القائم (ع)» را از او دانسته اند. (۲۹)

۲۶. علی بن احمد کوفی

نجاشی کتابی به نام «ابان حکم الغیبه» را به وی نسبت داده است. (۳۰) او به سال ۳۵۲ ق در نواحی فسا در نزدیکی شیراز وفات یافته است. (۳۱)

۲۷. عیسی بن مهران مستعطف

«کتاب المهدی» تألیف اوست، نجاشی نقل می کند که این کتاب را نزد استادش خوانده است. (۳۲)

۲۸. عمر کی بن علی

وی که از اهالی قریه ای نزدیک نیشابور بود، از استادان و شیوخ موثق شیعه به حساب می آمده و او «کتاب الملاحم» را تألیف نموده است. (۳۳)

۲۹. محمد بن ابی عمیر

او از اصحاب امام کاظم و امام رضا (ع) بوده است و در بین شیعیان جایگاهی رفیع داشته و دارد. «کتاب الملاحم» از جمله آثار اوست. وی به سال ۲۱۰ ق وفات یافته است. (۳۴)

۳۰. محمد بن اوربمه

نجاشی «کتاب الملاحم» را از او دانسته است. وی از اصحاب امام هادی (ع) است. (۳۵)

۳۱. محمد بن جمهور

راوی حدیث از امام رضا(ع) می باشد و «کتاب الملاحم الکبیر» از آثار اوست. (۳۶)

۳۲. محمد بن عباس بن عیسی

او را ثقه و معتمد دانسته اند و «کتاب الملاحم» از تالیفات اوست. (۳۷)

۳۳. محمد بن احمد بن یحیی

وی صاحب کتاب «نوادر الحکمه» بوده و این کتاب که پیش از تالیف کتاب کافی، کتاب مرجع شیعیان بوده است، کتابی نیز در ملاحم نگاشته است. (۳۸)

۳۴. محمد بن عبدالله بن مهران

«کتاب الملاحم» از جمله کتابهای اوست. (۳۹)

۳۵. محمد بن مسعود عیاشی

از بزرگان و دانشمندان شیعه محسوب می شود. او در ابتداء سنی مذهب بوده و سپس شیعه شده است. نجاشی «کتاب الغیبه» و «کتاب الرجعه» را از تالیفات وی دانسته است. (۴۰)

۳۶. محمد بن حسن صفار

از موثقین و صاحب جلال در بین شیعه بوده است. «کتاب الملاحم» و «کتاب ماروی فی شعبان» که درباره امام عصر (ع) نگاشته شده، از تالیفات اوست. او به سال ۲۹۰ ق وفات یافته است. (۴۱)

۳۷. محمد بن قاسم

نجاشی کتابی کلامی در موضوع غیبت را از وی نام برده است. ظاهراً عنوان کلام از آنجا ذکر شده که وی را متکلم دانسته اند و او کتابش را در موضوع غیبت از دیدگاه کلامی نگاشته است. (۴۲)

۳۸. محمد بن احمد بن عبدالله

از مشایخ شیعه و فقیه ایشان بوده است. «کتاب الغیبه و کشف الحیره» را از وی دانسته اند. (۴۳)

۳۹. محمد بن حسن بن حمزه

او که جانشین شیخ مفید و از متکلمان و فقیهان بنام بوده، کتابی با عنوان «المساله فی مولد صاحب الزمان(ع)» تحریر کرده است. وفات وی را به سال ۴۶۳ ق گفته اند. (۴۴)

۴۰. معلی بن محمد بصری

کتابهای او را معتمد دانسته اند که از جمله آنها «کتاب سیره القائم(ع)» است. (۴۵)

۴۱. هبه الله بن احمد، معروف به ابن برنیه

وی از نوادگان دختری محمد بن عثمان عمری بوده و کتابی در تاریخ «ابوعمر و عمری و ابوجعفر عمری» نگاشته است.

نجاشی می گوید: «ابن نوح در کتاب «اخبار الوكلاء» به روایتهای این کتاب اعتماد نموده است. ما در سال ۴۰۰ ق با هم به زیارت امیرالمؤمنین(ع) رفتیم.» (۴۶)

۴۲. ابو حییون

تنها کتابی که از وی نام برده شده است، «کتاب الملاحم» اوست. (۴۷)

با توجه به عناوین کتابها و تاریخ زندگی مؤلفان آنها، این نکته اثبات می شود که امامت امام عصر(ع) به عنوان دوازدهمین حجت خدا و غیبت ایشان و شرایط ظهور آن حضرت، از حکمتهای الهی است که مشیت خداوند به آن تعلق گرفته و معصومین(ع) در فرصتهای مناسب مردم را به آن توجه داده اند.

از طرف دیگر منابع و مصادر غیبت و علائم ظهور و فتنه های آخرالزمان در قدیمی ترین احادیث شیعه ریشه دارد که این، جای هیچ گونه تشکیک در مضمون اخبار و احادیث مربوط به این موضوع را باقی نمی گذارد.

پی‌نوشتها:

۱. ملاحم، جمع «ملحمه» به معنای جنگ بزرگ و حماسه عظیم است. اصطلاحاً مراد از این موضوع فتنه‌ها و آشوبهای آخرالزمان می‌باشد.
۲. نجاشی، رجال نجاشی، ص ۱۵
۳. همان، ص ۲۶
۴. فطحیان پس از امام کاظم(ع) عبدالله افطح فرزند ایشان را امام دانستند و پس از وی به امام رضا(ع) رجوع کردند.
۵. همان، ص ۳۷
۶. همان، ص ۴۸
۷. همان، ص ۵۷
۸. همان، ص ۵۹
۹. همان، ص ۶۴
۱۰. همان جا
۱۱. همان، ص ۸۵
۱۲. همان جا
۱۳. همان جا
۱۴. همان، ص ۸۶
۱۵. همان جا
۱۶. همان، ص ۸۸

۱۷. همان، ص ۹۷

۱۸. همان، ص ۱۲۲

۱۹. همان، ص ۱۴۷

۲۰. همان، ص ۱۹۲

۲۱. واقفیان کسانی هستند که بر امامت امام کاظم(ع) توقف کرده اند و هفت امامی هستند.

۲۲. همان، ص ۲۱۶

۲۳. همان، ص ۲۲۰

۲۴. همان، صص ۲۴۲ - ۲۴۱

۲۵. همان، ص ۲۴۷

۲۶. همان، ص ۲۵۷

۲۷. همان، ص ۲۶۰

۲۸. همان جا

۲۹. همان، ص ۲۶۱

۳۰. احتمال آنکه این کتاب در موضوع غیبت کردن باشد وجود دارد.

۳۱. همان، ص ۲۶۶

۳۲. همان، ص ۲۹۷

۳۳. همان، ص ۳۰۳

۳۴. همان، ص ۳۲۷

۳۵. همان، ص ۳۳۰

۳۶. همان، ص ۳۳۷

۳۷. همان، ص ۳۴۱

۳۸. همان، ص ۳۴۹

۳۹. همان، ص ۳۵۰

۴۰. همان، صص ۳۵۰-۳۵۲

۴۱. همان، ص ۳۵۴

۴۲. همان، ص ۳۸۱

۴۳. همان، ص ۳۹۳

۴۴. همان، ص ۴۰۴

۴۵. همان، ص ۴۱۸

۴۶. همان، ص ۴۴۰

۴۷. همان، ص ۴۵۸

منبع:

<http://www.hawzah.net/fa/magazine/magart/۴۲۲۷/۴۲۴۶/۲۹۸۹۹>